

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya

Departament de Teoria i Història de l'Educació

Universitat de Barcelona

Programa de Doctorat "Activitat Física i Esport"

Bienni 2001-2003

**ESPORT, INTERVENCIÓ EDUCATIVA
I EXCLUSIÓ SOCIAL.
UN ESTUDI DE CASOS.**

Per optar al títol de:
Doctora per la Universitat de Barcelona.

Tesi doctoral presentada per Cati Gómez Lecumberri.

Direcció: Dra. Núria Puig Barata i

Dr. Gaspar Maza Gutiérrez.

2009

CAPÍTOL 1.- INTRODUCCIÓ A L'OBJECTE D'ESTUDI

ÍNDEX DELS CONTINGUTS

1.1.- ANTECEDENTS I JUSTIFICACIÓ

1.2.- LA PREGUNTA DE LA INVESTIGACIÓ

1.3.-OBJECTIUS DE LA RECERCA

1.4.- ESTRUCTURA DE LA RECERCA

BIBLIOGRAFIA DEL CAPÍTOL 1

CAPÍTOL 1.- INTRODUCCIÓ

El document que presentem és el resultat d'un procés de recerca iniciat l'any 2002, que ha pretès estudiar dos aspectes d'un mateix fenomen: la capacitat d'influència pot tenir la pràctica esportiva en els processos de resocialització per a infants i joves en situació d'exclusió social, i les possibilitats té aquesta mateixa pràctica per a esdevenir eina d'intervenció educativa per a aquesta mateixa població.

Hem estudiat doncs, dues maneres d'entendre la pràctica de l'esport:

- una, com a suposat instrument que contribuïra a la resocialització dels infants i joves en situació de risc social,
- l'altre, com a escenari òptim per a la intervenció educativa dels professionals que treballen en l'àmbit de l'exclusió social.

La investigació ha tingut una durada de set anys i s'ha dut a terme en diferents projectes que tenen un mateix objecte d'estudi; hem participat en el Centre de Reeducació del Carmel, en el Centre Penitenciari de Menors de Roma i en el Projecte Verticalitat del Raval de Barcelona, i n'hem extret dades de com s'usa l'esport per a resocialitzar i per intervenir educativament, i quins són els efectes reals d'aquests usos i intervencions en els menors en situació d'exclusió social.

En aquest capítol es fa una breu introducció a l'objecte d'estudi, justificant l'elecció del mateix i els objectius que es volen assolir, per més tard plantejar-se la pregunta de la investigació i l'estructura formal de tot el document.

1.1.- ANTECEDENTS I JUSTIFICACIÓ

L'esport com a fenomen social pren cada cop més rellevància en les nostres societats. És un subsistema social que impregna i s'impregna dels diversos àmbits de la nostra quotidianitat. Irromp en els contextos econòmics i industrials a través dels cada cop més extensos consums esportius (VVAA, 1996:154; Garcia Ferrando *et al.*, 2002:231; Foer, 2004:42), irromp en la cultura de l'espectacle i de l'oci a partir de la democratització de la seva pràctica (Rodríguez, 1998:24; Parlebas, 2002:71) i s'imbrinca en l'àmbit pedagògic, entenent-se com una nova eina per a intervenir educativament (Brustad, 1992:61; Mosquera *et al.*, 2000:55-66; Petrus, 1998:49-92; Soria *et al.*, 1998:27-40)

En aquest sentit, doncs, la pràctica esportiva s'usa també cada cop més, en contextos de desigualtat social, per a poder intervenir en els processos de construcció social, reeducació i integració dels menors en l'àmbit de l'exclusió.

La recerca s'emmarca en aquest fet, i se centra sobretot en el Centre de Reeducació del Carmel (CRC), on la meua pràctica professional diària em du a qüestionar-me si realment utilitzar la pràctica esportiva és una bona metodologia d'intervenció educativa, i si realment és una eina útil per a resocialitzar els joves i infants que tenim al centre.

Per a respondre aquestes inquietuds inicials, hem hagut de participar activament en el seu dia a dia, i establir contacte directe amb aquests infants i joves. Ha estat necessari, doncs, assumir un procés de canvi de rol, una deconstrucció del rol de pedagoga (Bach i Darder, 2004:38-45, Maza, 2001:64). En l'espai esportiu no he pogut apropar-me als menors com a "investigadora" o "tècnica dels processos d'ensenyament-aprenentatge", sinó que ho he fet des d'un rol de monitora esportiva, que m'ha servit per adaptar-

me al tipus de relacions que tenen entre ells. Per entrar a participar directament en les seves activitats i ser acollida i acceptada com a figura educativa, no s'ha d'intervenir des d'una posició jerarquitzada o autoritària, ja que això trenca la naturalitat dels rols dins el grup i crea barreres afectives i educatives. Actuar segons les seves normes, parlar amb un argot semblant al que utilitzen ells i elles, i fins i tot vestir-se d'acord amb els seus gustos, facilita l'apropament, tot i que no ho garanteix ni amb tots els membres del grup ni en totes les tipologies de grups. Trobar l'equilibri entre l'acolliment del grup i la pròpia professió d'educadora és una situació de constant revisió i reflexió.

Un cop deconstruït el rol hem pogut, des del "col·leguisme", intervenir en les diferents situacions que es donen durant la pràctica esportiva: incompliment de normes, conflictes, jerarquització, lideratges, discriminacions, resolució de conflictes, gestió de les emocions...

La reflexió anterior explica que tota la recerca s'ha fet des del model d'investigació-acció, on la pràctica i la teoria, l'acció i la reflexió, s'han anat construint i reconstruint en funció l'una de l'altra, en un procés continuat de creixement i descoberta cap a l'objecte d'estudi (Imbernon, 1994:180; Barbero, 1996:139-143; Sarramona, 2000:97; Jolonch, 2002:67-70).

“(...) descobreixo les qüestions més fonamentals de la meua recerca. I descobreixo que sóc en l'entre-dos, oscil·lant entre la pràctica i la recerca, la teoria i l'acció, el professional i l'investigador”

(Jolonch, 2002:70).

La recerca no només m'ha possibilitat elaborar una tesi doctoral, sinó que sobretot, i per la mateixa investigació-acció, m'ha possibilitat millorar en la meua pràctica professional, si més no per l'augment d'elements per a la reflexió.

1.2.- LA PREGUNTA DE LA INVESTIGACIÓ

El tema de recerca no ha vingut comandat ni prescrit per cap associació o institució, ha estat la pròpia pràctica professional la que ens ha suscitat relacionar l'àmbit de l'esport amb el treball amb menors en situació d'exclusió.

Tot projecte de recerca ha d'iniciar-se amb una pregunta, que determinarà el disseny d'aquesta (Quivy *et al.*, 2001:44; Heinemann, 2003:35). A l'hora de plantejar la pregunta de recerca certs condicionants contribueixen a prendre una decisió adequada sobre el tema d'estudi: les possibilitats de finançament, les limitacions temporals (cada mètode requereix un temps, la complexitat teòrica,...) i l'accessibilitat a les dades i subjectes de la investigació (protecció de dades, problemes ètics,...).

La pregunta ha de ser clara, precisa i concreta (saber on comença i on acaba); viable, en el sentit que ha de ser realista i pertinent, i que no porti implícita judicis morals o pretengui fer pronòstics a llarg termini.

Amb tot, la pregunta que ens plantegem és:

Sota quines condicions socials, físiques i cognitives, la pràctica esportiva pot esdevenir eina socialitzadora per a joves i infants en situació d'exclusió o risc social?

Pretenem saber en quines condicions han de trobar-se els menors en situació d'exclusió social per a que la pràctica esportiva esdevingui una eina socialitzadora, i per tant, els educadors i educadores puguin usar-la com a eina educativa.

Coneixent el grau d'influència que la pràctica esportiva té sobre les persones en situació de vulnerabilitat social, en sabrem la seva capacitat de resocialitzar i la seva capacitat de ser usada pels professionals de l'educació.

Dins la varietat de preguntes d'investigació en les ciències socials aplicades a l'esport, la nostra pregunta és de tipus explicativa, doncs té l'objectiu de respondre al perquè d'uns fets o variables; és a dir, establir relacions de causa-efecte (Heinemann, 2003:24-31). Certament s'han fet estudis sobre pràctica esportiva i exclusió social, però el que jo em proposo és precisar en quines situacions de risc (patologies mentals, desestructuració, analfabetisme...) la pràctica esportiva esdevé eina educativa i en quines no.

En el punt següent explicarem els objectius generals de la recerca.

1.3.-OBJECTIUS

L'objectiu principal de la recerca és constatar el grau d'incidència que tenen certes pràctiques esportives en el procés de socialització d'un grup determinat de menors en situació de risc social. És a dir, conèixer fins a quin punt l'espai social que genera la pràctica esportiva és un espai adequat per a treballar-hi aspectes relacionats amb la reeducació de conductes i hàbits per als infants i joves en situació d'exclusió social.

De la mateixa manera, també tenim com a objectiu conèixer en quines dimensions concretes de la persona pot influenciar la pràctica esportiva, i si aquestes dimensions són les necessàries per a modificar les conductes i situacions que duen als menors a romandre en les dinàmiques de l'exclusió.

Finalment ens plantejem conèixer quin és l'estat de la qüestió en referència a la etiologia i les conseqüències de l'exclusió social i la marginalitat.

Per assolir aquests objectius generals, ha calgut plantejar-se'n d'altres més específics i que fan referència sobretot a la metodologia de treball; en primer lloc definir el propi mètode, analitzar l'estat de la qüestió, construir el model d'anàlisi, seleccionar-ne la mostra i crear els instruments d'anàlisi de la realitat per a la recollida de les dades pertinents.

Anna Jolonch (2002) ho expressa encertadament quan ens diu que en iniciar-nos en l'àmbit de la investigació, entrem en un exercici de reflexió constant que ens ajuda a apropar-nos a la complexa realitat. Una realitat que és canviant, oberta i heterogènia. Entrar en l'esfera del coneixement ens fa créixer com a persones, tant per les diferents mirades cap a l'objecte d'estudi, com per l'escolta d'aquells que més en saben; més coneixement implica més

consciència i més sofrença, en definitiva doncs, més creixement humà. I aquest és, doncs, el cinquè gran objectiu a assolir.

1.4.- ESTRUCTURA FORMAL

El document està estructurat en 14 capítols. Els nou primers fan referència estrictament a la investigació, els restants (del 10 al 14), són capítols que complementen la investigació i ajuden a qui llegeix el document a entendre millor la investigació. Tots ells estan redactats segons els criteris de redacció dels documents científics (Salvador, 1993).

Els vuit primers capítols s'inicien, tots ells, amb una introducció sobre els aspectes i temes que s'exposaran posteriorment, i finalitza amb una breu síntesi dels aspectes més rellevants i la bibliografia específica emprada per a la realització del capítol.

El capítol 1 fa referència als aspectes introductoris, tals com la justificació per a l'elecció de l'objecte d'estudi, la pregunta de la investigació, els objectius de la recerca i l'estructura del document.

El capítol 2 és l'anàlisi de l'estat de la qüestió i s'hi especifiquen aquells aspectes relacionats amb la exclusió social i amb la pràctica esportiva. També s'analitza la literatura sobre els centres de socialització terciària com a centres en els que l'esport genera espais per a la intervenció psicopedagògica. Finalment, es fa una anàlisi de quines experiències i coneixements hi ha sobre la pràctica esportiva com a eina socialitzadora i quines perspectives teòriques hi ha escrites al respecte.

En el capítol 3 s'explica el paradigma científic des del que es treballarà fent inicialment una breu descripció de les possibles tipologies existents. S'especifiquen també els elements constituents de la problemàtica, les seves

relacions i interaccions. És l'elaboració del propi marc teòric fet a partir de les teories analitzades sobre el tema.

En el capítol següent delimitem l'objecte teòric, construïnt el model d'anàlisi a partir del pre-test dut a terme en les experiències exploratòries, especificant-ne les dimensions, les variables i els indicadors útils per a la recollida de dades pertinents en el treball de camp.

El capítol 5 és el de la metodologia d'investigació i dels mètodes de recerca. S'hi exposen els criteris metodològics que hem tingut en consideració per a fer la investigació, dur endavant la recerca i escollir la mostra seleccionada.

En el capítol 6 es redacta per fases l'experiència del treball de camp; inicialment fent el diagnòstic del barri del Carmel i la seva problemàtica i posteriorment els límits i dificultats per aplicar els mètodes de recerca a la mostra.

El capítol 7 és pròpiament l'exposició i l'anàlisi dels resultats.

En el capítol 8, es discuteixen els resultats obtinguts, relacionant l'anàlisi de les dades amb el marc teòric elaborat. I en el capítol 9 es presenten les conclusions finals i propostes per a futures línies d'investigació.

El document de tesi finalitza amb les conclusions generals, la bibliografia de tots els documents consultats, un glossari de continguts i els annexos pertinents.

Al llarg del treball es van trobant darrera d'alguns conceptes els símbols de **. Això significa que el terme senyalat està explicat més àmpliament en el glossari.

BIBLIOGRAFIA DEL CAPÍTOL 1

- Alonso, L., (1998): *La mirada cualitativa en Sociología*. Madrid, Fundamentos.
- Bach, E., P. Darder, (2004): *Des-educa't. Una proposta per viure i conviure millor*. Barcelona, Edicions 62.
- Barbero, J., (1996): Si no estoviesse de moda, ¿cuántas personas hablarían de investigación-acción y demás opciones supuestamente transformadoras?, a *Los retos de las ciencias sociales aplicadas al deporte*. Pamplona, AEISAD.
- Brustad, R. J., (1992): Integrating socialisation influences into the study of children's motivation in sport, a *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 14, pp.59-77.
- Foer, F., (2004): *El mundo en un balón. Cómo entender la globalización a través del fútbol*. Barcelona, Debate.
- García Ferrando, M., N. Puig, F. Lagadera, (coord), (2002): *Sociología del deporte*. Madrid, Alianza editorial.
- Heinemann, K., (2003): *Introducción a la metodología de la investigación empírica. En las ciencias del deporte*. Barcelona, Paidotribo.
- Imbernon, F., (1994): Cap a on va la formació del professorat? La formació permanent i el desenvolupament professional del professorat, a *Escola Catalana Currículum*, 313, pp.24-26.
- Jolonch, A., (2002): *Educació i infància en risc. Acció i reflexió en l'àmbit escolar*. Barcelona, Pòrtic.
- Köning, R., (1973): *Tratado de sociología empírica*. Madrid, Tecnos.
- Maza, G., (2001): Valores del deporte desde el ámbito de la educación social, a *Revista Tándem*, 2, pp.63-72.
- Mosquera M.J., Lera, A., Sánchez, A., (2000): *No violencia y deporte*. Barcelona, INDE.

- Parlebas, P., (2002): *Elementos de sociología del deporte*. Málaga, Instituto Andaluz del Deporte.
- Petrus, A., (1998): Esport, educació i diversitat, a *Congrés de l'educació física i l'esport en edat escolar a la ciutat de Barcelona*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, pp. 49-91.
- Quivy, R., L. Campenhoudt, (2001): *Manual de recerca en ciències socials*. Barcelona, Herder.
- Rodríguez, J., (1998): *Deporte y ciencia. Teoría de la actividad física*. Barcelona, Inde.
- Ruiz Olabuènega, J.I. (1999): *Metodología de la investigación cualitativa*. Vizcaya, Universidad de Deusto.
- Salvador, F., M. Pelegrina, (1993): *El mètode científic en psicologia*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana/Universitat Ramon Llull.
- Sarramona, J., (2000): *Teoría de la educación*. Barcelona, Ariel.
- Soria, M., A. Cañellas, (1998): *La animación deportiva*. Barcelona, Inde.
- Vallès, M. (1997): *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid, Síntesis.
- VVAA, (1996): *La función del deporte en la sociedad*. Consejo Superior de Deportes y Consejo de Europa.